

UDK: 929 Krupić S. ( 497.6 ) “ 19 “

DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2025.54.285

Primljen: 4. 7. 2025.

Prihvaćen: 7. 11. 2025.

Pregledni rad

**Sarina Bakić**

**Selma Alispahić**

**Osman Sušić**

Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

sarina.bakic@fpn.unsa.ba

selma.alispahic@fpn.unsa.ba

osman.susic@fpn.unsa.ba

## **Safet Krupić u novohistorijskom čitanju: prilog kulturi sjećanja Bosne i Hercegovine**

---

**Apstrakt:** Ovaj rad posvećen je životu i djelu Safeta Krupića, jednog od najznačajnijih, a danas gotovo zaboravljenih bošnjačkih intelektualaca 20. stoljeća. Kao progresivna figura složenog identiteta Krupić je svojim djelovanjem duboko obilježio intelektualni i politički život svoga vremena. Njegovi doprinosi kulturi, društvu i kritičkoj misli nalaze se danas na marginama kolektivnog i institucionalnog pamćenja u Bosni i Hercegovini. Cilj rada je ukazati na savremeni značaj sjećanja na njegov život i stvaralaštvo te otvoriti prostor za reafirmaciju ove važne i neopravdano zanemarene ličnosti. U prvom dijelu rada predstavljamo njegove osnovne biografske podatke na temelju dostupnih izvora, dok se u drugom dijelu analiziraju njegovi sačuvani radovi o filozofiji, umjetnosti i društvu, njihove postojeće interpretacije, kao i Krupićev kritički angažman. Posebna pažnja posvećena je njegovoj smrti u koncentracionom logoru Jasenovac, gdje je tragično stradao kao ideološki neprijatelj ustaškog režima i komunista. Završni dio rada razmatra

aktuelnost njegovih ideja i vrijednost sjećanja na njegove doprinose u savremenom bosanskohercegovačkom društveno-političkom kontekstu.

**Ključne riječi:** Safet Krupić, filozofija, umjetnost, Bošnjaci, kritički angažman, Jasenovac.

**Abstract:** This paper is dedicated to the life and work of Safet Krupić, one of the most prominent yet today nearly forgotten Bosniak intellectuals of the 20th century. As a progressive figure with a complex identity, Krupić left a profound mark on the intellectual and political life of his time. His contributions to culture, society, and critical thought are now relegated to the margins of both collective and institutional memory in Bosnia and Herzegovina. The aim of this paper is to highlight the contemporary relevance of remembering his life and work and to open space for the reaffirmation of this important and unjustly neglected figure. The first part of the paper presents the main biographical information based on available sources, while the second part analyzes his preserved writings on philosophy, art, and society, their existing interpretations, as well as Krupić's critical engagement. Special attention is given to his death in the Jasenovac concentration camp, where he was tragically killed as an ideological opponent of the Ustaša regime and as communist. The final section of the paper explores the relevance of his ideas today and the importance of remembering his contributions within the contemporary socio-political context of Bosnia and Herzegovina.

**Keywords:** Safet Krupić, philosophy, art, Bosniaks, critical engagement, Jasenovac.

## Uvod

Njegovanje kulture sjećanja na važne intelektualce i intelektualke iz Bosne i Hercegovine predstavlja ključni element u čuvanju kulturnog, naučnog i društvenog kontinuiteta države Bosne i Hercegovine. U kontekstu historijskih lomova, političkih nestabilnosti i ratnih razaranja koji su oblikovali današnje bosanskohercegovačko društvo sjećanje na važne pojedince i pojedinke iz naše prošlosti ima višestruku ulogu –

ono ne samo da čuva uspomenu na njih već afirmira vrijednosti znanja, kritičkog mišljenja i društvene odgovornosti.

Cilj ovog rada o Safetu Krupiću nije puko prisjećanje na prošlost – to je aktivan čin u nastojanjima oblikovanja društvenih vrijednosti i buduće orijentacije zajednice. Prilozi kulture sjećanja na ljude iz prošlosti kao što je ovaj, bilo da su to intelektualci/intelektualke, umjetnici/umjetnice, borci/borkinje za pravdu ili obični ljudi čije su priče oblikovale vrijeme, predstavljaju simbolički most između jučer i danas. Kroz njih ne samo da se čuvaju činjenice već se i prenose poruke o tome ko smo bili, šta želimo da budemo, ali i koje vrijednosti želimo da nas nasljeđuju. Nadalje, prilozi kulturi sjećanja u jednom društvu predstavljaju i važne obrazovne alate. Kroz priče o ljudima iz prošlosti mlade generacije uče da historija nije apstraktna, već živa i višeslojna – sačinjena od pojedinaца koji su donosili izbore, snosili posljedice i mijenjali svijet oko sebe. Takvi prilozi stvaraju osjećaj kontinuiteta, ali i odgovornosti prema društvu. Na kraju, raditi priloge kulture sjećanja znači upravo kako je već naglašeno, suprotstaviti se brisanju, banalizaciji i manipulaciji prošlosti. To je čin otpora kulturi zaborava, jer ono što biramo da pamtimo govori jednako mnogo o našoj sadašnjosti kao i o našoj prošlosti.

Iz perspektive teorija sjećanja, koje čine teorijsko-metodološki okvir ovog rada, temeljna teza razvija se oko ideje kulturnog pamćenja (i kulture sjećanja) kao ključnog oblika kroz koji društva oblikuju vlastito razumijevanje, identitet i vrijednosne orijentacije. U tom kontekstu usmjerenost na život i stvaralaštvo Safeta Krupića ima za cilj osvijetliti te procese i pokazati kako se kroz individualne sudbine reflektira šira kulturna i politička samosvijest bosanskohercegovačkog društva. Kulturno sjećanje ovdje se razumijeva ne samo kao mehanizam kolektivnog prisjećanja već i kao prostor simboličke borbe za značenje prošlosti u sadašnjosti. Rad operira tezom da su biografije intelektualaca, posebno onih marginaliziranih u službenim narativima, zapravo ključno mjesto gdje se formiraju i transformiraju obrasci kulturnog i političkog samorazumijevanja društva. Primjer Safeta Krupića u tom smislu koristi se

kao reprezentativan primjer jednog marginaliziranog intelektualnog modela koji otvara uvid u tokove bošnjačke ljevice, ali i u šire ideološke procese 20. stoljeća.

Korištena metodologija uključuje analizu primarnih i sekundarnih izvora. Primarnu grupu čine Krupićevi tekstovi, koji se analiziraju hermeneutički, s ciljem da se rekonstruiše njegov misaoni horizont, politička pozicija i intelektualni angažman. Sekundarni izvori obuhvataju biografske podatke, kao i tekstove drugih autora koji su se bavili njegovim djelom i kontekstom. Analiza je dijelom interpretativna, dijelom diskurzivna – s ciljem da se uvidi i prikaže kako je Krupićeva figura tumačena, marginalizirana ili prešućena u dominantnim narativima. Na taj način rad nastoji otvoriti prostor za kritičko preispitivanje kolektivnog odnosa prema prošlosti kroz prizmu jedne konkretne biografije. Kultura sjećanja ovdje se ne tretira kao neutralno polje, već kao politički nabijena arena u kojoj dominacija, otpor i selektivnost igraju ključnu ulogu. Ovaj pristup omogućava da se razotkrije kako su institucionalne, nacionalne i ideološke matrice utjecale i utječu na oblikovanje kolektivnog odnosa prema njegovom djelu i sjećanju na njega.

Rad je teorijski pozicioniran i u odnosu na kritičku teoriju društva, posebno u pogledu Adornovih uvida o odnosu između kulture, sjećanja i zaborava u kontekstu autoritarnih režima i društava krize. Kroz ovu prizmu analiza Krupićevog života i smrti čita se i kao simptom ozbiljnijeg problema, a to je kriza refleksivnosti unutar bosanskohercegovačkog društva, gdje se kultura sjećanja često svodi na nacionalne mitove, a kultura zaborava postaje funkcionalni dio političke reprodukcije moći. Cilj ovog rada jeste da kroz analizu života i djela Safeta Krupića doprinese razotkrivanju mehanizama kulturnog sjećanja i zaborava u bosanskohercegovačkom kontekstu, s posebnim fokusom na to kako se intelektualne figure oblikuju, interpretiraju ili brišu iz kolektivne memorije. Kroz multidisciplinarni pristup rad nastoji pokazati na koji način individualne biografije poput Krupićeve mogu poslužiti kao ogledalo

političke i kulturne samosvijesti jednog društva, kao i sredstvo za kritičku reevaluaciju vlastite historijske odgovornosti i identitetskih konstrukcija. Nadalje, sekundarni cilj ovog rada jeste da doprinese revitalizaciji sjećanja na zaboravljene ili zanemarene ličnosti bosanskohercegovačke intelektualne historije, da podstakne kritičku refleksiju o ulozi intelektualaca u formiranju društvenih vrijednosti te da afirmira važnost kulture sjećanja kao prostora za društveno učenje, historijsku odgovornost i demokratsku izgradnju identiteta.

### Prilog biografiji Safeta Krupića

Život Safeta Krupića, obilježen dubokom tragičnošću i besmisлом njegove prerane smrti, može se promatrati kao simboličan primjer sudbine značajnog intelektualca i mislioca. Rođen je i oblikovan u vremenu i prostoru obilježenom oskudicom i historijskom prisilom, a njegova biografija reflektira egzistencijalnu napetost u kojoj se čovjek našeg podneblja nalazi. Bio je podložan neumoljivim okolnostima života i historije koju ne bira, ali u kojoj mora djelovati i opstajati.<sup>1</sup> Iako omeđen datumom rođenja i datumom smrti, Krupićev život ispunjen je važnim događajima i, što je najvažnije, njegovim djelima. Među izvorima za izučavanje njegovog života i rada možemo razlikovati više vrsta dokumenata: (1) arhivske dokumente, koji su sačuvani i koje do danas poznajemo; (2) djela drugih autora, koja govore o njegovom životu i radu i donose relevantne materijale o tom pitanju; (3) njegova djela koja su ostala sačuvana.<sup>2</sup> Međutim, bez obzira na zapise, sjećanja, informacije, dokumenta te nastojanja da se pruži odgovarajuća interpretacija i valorizacija cjelokupnog Krupićevog života, njegove javne, revolucionarne, političke i kulturne angažiranosti, još uvijek nam je najcjelovitiji pregled dao Muhamed Filipović njegovom studijom iz 1986. godine *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar (život, revolucionarni rad*

<sup>1</sup> Muhamed Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar (život, revolucionarni rad i djelo)* (Sarajevo: IGRO Veselin Masleša, 1986), 12.

<sup>2</sup> Isto, 166.

*i djelo*), što implicira da do današnjeg dana nemamo niti jednu sveobuhvatnu monografiju koja bi prikazala sve aspekte Krupićevog života, rada i djela.

Rođen je 8. marta 1911. godine u Bosanskoj Krupi kao najmlađe djeteta u porodici. U tom malom gradu, na obalama rijeke Une, čija je situacija ekonomskog propadanja i nazadovanja, u nastupajućoj socijalnoj i kulturnoj bijedi, kao i političkom beznađu (a što je sve bilo pojačano nadolazećim I svjetskim ratom), rastao je Safet Krupić, gdje je pohađao osnovnu školu.<sup>3</sup> Završivši u svom rodnom mjestu osnovnu školu 1922. godine, Safet Krupić nastavlja školovanje u Gimnaziji u Bihaću. Prema dostupnim podacima, Gimnaziju u Bihaću pohađao je u periodu između 1922. i 1930. godine, gdje je školovanje završio s odličnim uspjehom, ističući se u učenju i društvenom radu, a najviše se isticao u poznavanju književnosti, stranim jezicima, ali i prirodnim naukama. U tim mladalačkim danima Krupić se zanimao za sva događanja oko sebe, oštro i kritički reagujući na postojeće ekonomske, političke i socijalno-kulturne prilike tog vremena. Važno je naglasiti da iz tog vremena ne postoje nikakvi pisani dokumenti koji bi bili vjerodostojne potvrde njegovih misli. U tom pogledu najviše se oslanjalo na svjedočenja njegovih školskih drugara, poznanika, a koji su bili svjedoci njegovih mišljenja i osjećanja. Međutim, pretpostavlja se da je on mislio kao većina tadašnje omladine koja se kretala ka revolucionarnom angažmanu, te da je njegov lični intelektualni razvoj imao svoje uzroke u tadašnjem ambijentu i historijskim dešavanjima, što je utjecalo na njegove odlučne marksističke stavove, koje je naročito ispoljavao pred kraj gimnazijskog obrazovanja. Ovo se može potvrditi i sljedećim činjenicama, a to su, prije svega, da je Safet Krupić poticao iz porodice koja je i sama osjetila teške nepravde tadašnjeg društva, zatim da je on, prema svim svjedočenjima, bio izrazito inteligentan mladić, briljantan čovjek i radoznala osoba,

<sup>3</sup> Kada je u pitanju obrazovanje u Bosni i Hercegovini, a u kontekstu kulture sjećanja na Safeta Krupića, nekadašnja državna zanatska škola u Bosanskoj Krupi 1974. godine, objedinjavanjem s gimnazijom, postala je Školski centar "Safet Krupić". Danas je to JU Mješovita srednja škola "Safet Krupić".

koja je svoje znanje proširivala mnogo više od školskog programa, učeći strane jezike i čitajući stranu literaturu, što je kod njega moralo, također, uz urođenu moralnu osjetljivost, proizvesti efekte koji će svoj prirodan i logičan izraz naći u kritičkom odnosu prema društvenim prilikama tog vremena. Sa sigurnošću se može to potvrditi i na temelju njegovog angažmana, ponašanja i mišljenja koje je ispoljavao odmah po dolasku na Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, kada je već kao student prve godine filozofije bio zapažen po svojoj obrazovanosti i kritičkim stavovima, te je po svjedočenju brojnih njegovih savremenika vrlo brzo postao centralna figura filozofskog seminara, a zatim i akademskih krugova za filozofiju i sociologiju te učesnik u mnogim aktivnostima lijeve radikalne inspiracije.<sup>4</sup> Već na drugoj godini studija postaje član KPJ.

Safet Krupić studij filozofije završio je 1934. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s odličnim uspjehom, dok je drugi studij francuski jezik i književnost završio 1937. godine, te je kao stipendista francuske Vlade za završene studente francuskog jezika i književnosti boravio u Parizu u toku akademske 1937/1938. godine. Slušao je predavanja na Sorboni i radio u Nacionalnoj biblioteci i Biblioteci seminara za francusku književnost u Parizu. Nakon Francuske Krupić je bio prinuđen da radi kao profesor pripravnik Gimnazije u Mostaru od 18. februara 1940. godine, kada je dobio svoju prvu državnu službu. Zatim slijedi Karlovac, od 1. septembra 1940. do 1. septembra 1941. godine, praktično do rata, a nakon što je bio odbijen na konkursu za mjesto asistenta na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.<sup>5</sup> Ni u Mostaru niti u Karlovcu Krupić nije mogao zadugo ostati jer je već tada itekako bio dobro poznat i policijski praćen marksist i komunist, stalno pod prisмотрom zbog svojih intenzivnih veza i saradnje s komunističkim pokretom i njegovim idejnim djelovanjem. Jedina mogućnost za njegovo intelektualno i angažirano djelovanje u tom periodu bila je da sarađuje i piše za lijevo orijentirane časopise koji su izlazili u Zagrebu. Prema

---

<sup>4</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 37.

<sup>5</sup> Isto, 46.

Filipoviću, pisao je za Krležine časopise *Danas* i *Pečat*, Galogažine časopise *Kultura*, *Mlada kultura* te *Naša stvarnost* i druge slične u kojima je Krupić aktivno i redovno sarađivao, kao što su časopisi *Almanah savremenih problema*, *ARS-1937* i *Putokaz*.<sup>6</sup> Angažman Safeta Krupića u *Putokazu* i cijeli *Putokaz* bili su prije Drugog svjetskog rata najznačajniji korak u borbi za preorijentaciju borbe tadašnjih muslimana u pravcu lijevih ideja i njihovog uključenja u tokove ljevičarske evropske i svjetske misli. U više gradova, poput Zagreba, Beograda i Banje Luke, u tom periodu Krupić je održao niz predavanja na temu umjetničke kritike i o problemima umjetnosti.

Kada se Safet Krupić vratio iz Pariza 1938. godine, to je upravo bilo vrijeme kada je sukob među predstavnicima lijeve misli, a koji je davno započeo napadom Bogomira Hermanna na Miroslava Krležu, u članku *Quo vadis, Krleža* prerastao u ozbiljan ideološko-politički sukob, i kada je poslije, nakon zabrane časopisa *Danas*, Krleža osnovao *Pečat*, taj sukob prerasta iz početnih kontroverzi oko književnosti u sukob pogleda na svijet, ideologiju i politiku, kao i oko političkog i organizacijskog autoriteta u lijevom pokretu.<sup>7</sup> Krupić ostavlja svoj trag u polemikama i diskusijama te su njegova istupanja u raspravama bila usmjerena u prilog odbrani temeljnih marksističkih shvatanja o filozofiji i znanosti, a što je bilo ozbiljno dovedeno u pitanje u istupima i mišljenjima Richtmanna i Podhorskog.<sup>8</sup> Njegovo načelno protivljenje sektaštvu, uskogrudnosti, karijerizmu i pasivizaciji koja je proizašla dovele su ga u situaciju ozbiljne izolacije u partijskim krugovima, naročito među aktivistima, što će se odraziti i na optužbu partijske organizacije Banje Luke u ljeto 1941. godine da je dezertar. U tom periodu Safet Krupić bio je profesor u Gimnaziji u Banjoj Luci u 1941/1942. školskoj godini. Uhapšen je od strane ustaša u Banjoj Luci, prebačen u Zagreb, odakle je transportovan u Jasenovac, gdje je 12. 10. 1942. svirepo ubijen.

<sup>6</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 47–48.

<sup>7</sup> Stanko Lasić, *Sukob na književnoj ljevici 1928–1952*. (Zagreb: Liber, 1970), 152–153.

<sup>8</sup> Lasić, *Sukob na književnoj ljevici 1928–1952*, 154.

## Safet Krupić: filozof i kritičar

U ovom dijelu rada predstavljamo ključne filozofske ideje i intelektualne doprinose Safeta Krupića. Kada je riječ o radovima iz filozofije, Filipović tvrdi da je najznačajniji rad njegov članak *Filozofija i nauka*, u kojem on jasno odvaja filozofiju i nauku, a problem njihovog odnosa razumijeva kao ključni filozofski problem svog vremena.<sup>9</sup> Za njega filozofija predstavlja ključni oblik samosvijesti društva i oblikuje društveno djelovanje.<sup>10</sup> Filipović smatra da je u Krupićevim djelima prisutno marksističko gledište koje nije moglo, zbog društvenih okolnosti, biti izraženo posve eksplicitno, i da je njegove stavove o društvenopovijesnom subjektu i filozofiji kao njegovoj svijesti potrebno tumačiti kroz prizmu Marksovih ideja o proletarijatu i klasnoj svijesti.<sup>11</sup>

Slično Heideggerovom razlikovanju fundamentalne i regionalnih ontologija,<sup>12</sup> Krupić smatra da je, za razliku od filozofije kao apstraktne spoznaje i svijesti cjeline, iz koje se i jeste diferencirala, nauka predmetno određena, izučava segmente stvarnosti i “nema unutarnjeg jedinstva spoznaje i prakse, kako to ima i može da postigne filozofijska spoznaja i svijest”.<sup>13</sup> Drugim riječima, filozofija i nauka bitno su različiti fenomeni, s različitim izvorima, karakteristikama i funkcijama, i jedna drugu ne mogu i ne trebaju zamijeniti. Poput Hegela, koji tvrdi da je filozofija “svoje vrijeme mislima obuhvaćeno”,<sup>14</sup> Krupić je objašnjava kao

<sup>9</sup> Problemom odnosa nauke i filozofije, a posebno problemom demarkacije filozofi se intenzivno počinju baviti početkom 20. vijeka, s usponom logičkog pozitivizma i u djelima Karla Poppera. Više o tome u: Alan. F. Chalmers, *What is this thing called Science?* (Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc., 1999).

<sup>10</sup> Filipović, Safet Krupić – *Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 104.

<sup>11</sup> “Kao što filozofija u proletarijatu nalazi svoje *materijalno* oružje, tako proletarijat nalazi u filozofiji svoje *duhovno* oružje, i čim iskra misli bude temeljito udarila u ovo naivno narodno tlo, izvršit će se emancipacija Nijemaca u ljude... Filozofija se ne može ostvariti bez ukidanja proletarijata, proletarijat se ne može ukinuti bez ozbiljenja filozofije.” Više o tome pogledati u: Karl Marx, “Prilog kritici Hegelove filozofije prava”, u: *Rani radovi*, Karl Marx, Friedrich Engels (Zagreb: Naprijed, 1989), 105.

<sup>12</sup> Martin Hajdeger, *Bitak i vreme* (Beograd: Službeni glasnik, 2007).

<sup>13</sup> Filipović, Safet Krupić – *Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 105.

<sup>14</sup> Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Osnovne crte filozofije prava: s Hegelovim vlastoručnim*

“epohalnu svijest”, za razliku od nauke, koja je uslovljena “nužnošću strogog i unaprijed određenog epistemološkometodologijskog određenja, postupka i procesa određivanja svoga predmeta i svojih metoda, čime je ona i prostorno-objektno i vremenski-epohalno bitno limitirana, kako u spoznaji tako i u praksi.”<sup>15</sup> Filipović tvrdi da je u ovom radu uočljiv utjecaj mladoga Marxa, te ističe “aktualno značenje ovog Krupićevog članka u ondašnjoj sivoj situaciji našeg marksizma, kao i na to da taj rad predstavlja svakako značajan doprinos našoj marksističkoj nauci i literaturi onoga doba”.<sup>16</sup>

Drugi značajan filozofski Krupićev rad je *Izvor i osnov logičkih principa* iz 1934. godine, u kojem Krupić s marksističkog stajališta pristupa problemu utemeljenja mišljenja. Nasuprot učestalim i dominantnim idealističkim, metalističkim i psihologističkim pokušajima da se logički principi izvedu iz transcendentálnih i duhovnih pretpostavki,<sup>17</sup> Krupić uzima Marxovu tezu o bitno praktičkom karakteru spoznaje i čulnodjelatnom karakteru mišljenja kao svoje polazište,<sup>18</sup> te se može reći da u ovom radu Krupić afirmira Marxovu ideju da društveno biće ljudi određuje njihovu svijest<sup>19</sup> – “iz praktične djelatnosti ljudi razumijeva se njihovo mišljenje”.<sup>20</sup> U filozofskom radu o Erazmu Rotterdamskom Krupić se specifično fokusira na odnos filozofije s čovjekom

---

*marginama u njegovu priručnom primjerku filozofije prava* (Sarajevo: “Veselin Masleša” – “Svjetlost”, 1989), 18.

<sup>15</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 106.

<sup>16</sup> Isto, 107.

<sup>17</sup> Za pregled idealističkih, mentalističkih i psihologističkih shvatanja spoznaje, koja naglašavaju subjektivni, svjesni i transcendentální karakter mišljenja, vidi: Franz Brentano, *Psychology from an Empirical Standpoint* (London: Routledge, 1995) i Edmund Husserl, *Ideje za čistu fenomenologiju i fenomenologijsku filozofiju*, (Naklada Breza, 2007). S druge strane, György Lukács na marksističkoj osnovi naglašava praktični i čulnodjelatni karakter spoznaje kao aktivnog odnosa čovjeka prema svijetu, više o tome vidi u: Đerđ Lukač, *Povijest i klasna svijest* (Beograd: Nolit, 1980).

<sup>18</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 109.

<sup>19</sup> Karl Marx, “Prilog kritici političke ekonomije (Predgovor)”, u: *Glavni radovi Marxa i Engelsa*, Adolf Dragičević, Vjekoslav Mikecin i Momir Nikić (Zagreb: Stvarnost, 1979).

<sup>20</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 110.

i društvom i u njemu ponavlja svoje gledište o društvenoj i povijesnoj određenosti filozofije. Nasuprot Hegelu, Krupić odbacuje gledište da filozofija može biti znanost i izražavati apsolutno znanje – ona je, na protiv, vječno traganje i “ljubav ka mudrosti”.<sup>21</sup>

Kada je riječ o Krupićevim radovima koji se mogu svrstati u domen estetike, Filipović prvenstveno razmatra njegov rad pod nazivom *Problem umjetničke kritike*, u kojem Krupić kritikuje “poliperspektivizam mjerila” u estetici i tvrdi da je umjetnost autonomna oblast ljudskog stvaralaštva,<sup>22</sup> te da je stoga kriterije za njeno vrednovanje potrebno izvoditi iz nje same.<sup>23</sup> Kao i u razmatranju mjesta i uloge filozofije, Krupić uzima u obzir odnos društva i umjetnosti i smatra da je upravo odnos prema čovjeku i društvu ono značajno što definira umjetnost, pri čemu njen društveni karakter tumači kao nešto njoj navlastito, intrinzično, a ne ekstrinzično ili nešto čemu bi (u političkom i ideološkom smislu) “služila”.<sup>24</sup> Značajno je i da Krupić smatra da umjetnost ima dva izvora – s jedne strane, to je sama društvena stvarnost, prostorno-vremensko-kulturni ambijent u kojem nastaje, a s druge strane, njen izvor je pojedinac, njegovo biološko i psihičko ustrojstvo, njegova nadarenost i talent (koji je također izraz društva kao onoga što ga – kao i sve drugo – oblikuje).<sup>25</sup> U skladu s tim u eseju pod nazivom *Problem umjetnosti* Krupić tvrdi: “Umjetnost je izraz nekih vitalnih kompleksa, životnih sadržaja čovjeka koji je dat i živi u socijalnom sklopu i čijom je strukturom u krajnjoj liniji uslovljen. Ova uslovljenost umjetnika treba da se shvati dijalektički a ne statički. Nije umjetnik pasivni objekat kojim društvo odnosno objektivni

---

<sup>21</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 111.

<sup>22</sup> Safet Krupić, “Problem umjetničke kritike”, u: *Progresivna misao u BiH 1918-1941*. Književno kritički i estetički radovi, Vojislav Maksimović, Franc Cengle, Arif Tanović (Sarajevo: Svjetlost, 1983), 489.

<sup>23</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 115.

<sup>24</sup> Isto, 117.

<sup>25</sup> Isto, 121.

materijalni uvjeti upravljaju. Iako produkt društva, umjetnik je aktivan i retroaktivno djeluje na društvenu cjelinu.”<sup>26</sup>

Također, Krupić smatra da umjetnička kritika mora poći od umjetničkog djela, kao čulnog i predodžbenog izraza umjetnosti, i tako doći do doživljaja umjetnika koji je tako materijaliziran, a zatim i do uslova koji su taj subjektivni momenat i njegov sadržaj odredili.<sup>27</sup> S obzirom na ovaj dualizam subjektivnog i objektivnog u umjetnosti, koji predstavlja ključnu temu Krupićevih promišljanja o umjetnosti, kritika umjetnosti i procjenjivanje vrijednosti umjetničkog djela ima dva ishodišta: “Talent je podvrgnut zakonitosti ovladavanja medijem i umijećem izražavanja u njemu, tj. formalno-tehničkim aspektom... stvaranja, na temelju kojeg se sudi o njegovoj zrelosti i snazi njegove izražajnosti, dok je društvena priroda nosilac i izvor imanentne tendencioznosti umjetničkog stvaranja i umjetnosti kao takve.”<sup>28</sup> Umjetnošću se Krupić bavio i u eseju *Andre Gide* iz 1937. godine, gdje elaborira ideju o posebnoj zadaći umjetnosti za postojanje čovjeka, a koja se ogleda u sposobnosti umjetnosti da istovremeno predstavi društvenu i povijesnu realnost, te bude sredstvo i “oružje” oslobođenja čovjeka: “Ona je mjesto gdje osvojena i imanentna samome činu stvaranja umjetnosti prebiva sloboda, gdje mu je ona i u najtežem stanju i okolnostima približena i predstavlja njegovo neotuđivo svojstvo kojim ga sama njegova priroda daruje.”<sup>29</sup> Zanimljivo je da je u tom eseju Krupić napisao jednu rečenicu o Gideu koja bi se danas mogla izreći i o njemu: “Društvena stvarnost koja ga je okružavala spustavala je i onemogućavala afirmaciju toga i takvog čovjeka.”<sup>30</sup>

<sup>26</sup> Safet Krupić, “Problem umjetnosti”, u: *Progresivna misao u BiH 1918–1941. Književno kritički i estetički radovi*, Vojislav Maksimović, Franc Cengle, Arif Tanović (Sarajevo: Svjetlost, 1983), 480.

<sup>27</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 122–123.

<sup>28</sup> Isto, 131.

<sup>29</sup> Isto, 127.

<sup>30</sup> Safet Krupić, “Andre Gide”, u: *Progresivna misao u BiH 1918–1941. Književno kritički i estetički radovi*, Vojislav Maksimović, Franc Cengle, Arif Tanović (Sarajevo: Svjetlost, 1983), 509.

Krupićev esej *Današnjica i mi* predstavlja “pokušaj da se na pregnantan način dadne dijagnoza društvenopovijesne i kulturne situacije tadašnjeg jugoslovenskog društva, a u Bosni i Hercegovini posebno, te da se odrede zadaci mlade generacije, koja se sa novim pogledima i zahtjevima suočava sa stanjem stvari i nasljeđem koje joj je ostavila povijest i namrle pređašnje generacije.”<sup>31</sup> Krupić, koji se u eseju obraća bosanskohercegovačkoj javnosti, a posebno Muslimanima, smatra da “oni nisu žrtve ničijeg zaborava ili nekih tuđih sila, odnosno prevare nekih ‘drugih’ i njima neprijateljskih snaga, već ponajviše svoje sopstvene povijesti i njenih vodećih društvenih, ideoloških i političkih snaga”, te “upozorava da su Muslimani, po sili razvoja povijesnih prilika ušli u evropsku povijest, te time stavljeni u poziciju anahronične društvene, kulturne i političke grupacije, nemoćne da se uključi u suvremeni društveni proces i da stvara u novim uslovima života.”<sup>32</sup> U ovom eseju prisutna je kritika stanja obrazovanosti, znanja i pravaca životne usmjerenosti stanovništva, ali ipak i poziv na djelovanje koji ukazuje na put koji može odvesti do oslobođenja.<sup>33</sup>

Sličan kritički stav izražava u eseju *Mi danas*, u kojem analizira društvenu ulogu umjetnosti i tvrdi da je “umjetnost pozvana da se bori za napredak i da dadne realnu sliku društvenog stanja, prelomljenu kroz svoje nutarnje organske zakonitosti, te da vrši mobilizirajuću ulogu u borbi za napredak.”<sup>34</sup> U tadašnjem položaju Muslimana Krupić vidi jedan “neorganički razvoj” koji referira na činjenicu da se društvena i kulturna promjena nije pojavila kao posljedica ekonomskog napretka.<sup>35</sup> Također, i u tom eseju Krupić o kritici piše sljedeće: “I zato, dok god mi ne budemo produbili smisao našeg društvenog i historijskog postojanja, smisao i značenje našeg kulturnog života, dotle ćemo stajati u sferi

---

<sup>31</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 132.

<sup>32</sup> Isto, 133.

<sup>33</sup> Safet Krupić, “Današnjica i mi”, u: *Putokaz – list za društvena i književna pitanja* I, br. 1 (1937).

<sup>34</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 135.

<sup>35</sup> Isto, 137.

ovih i ovakovih mogućnosti. Zadaća tog produbljivanja na literarnom i općem umjetničkom sektoru svakako da pripada kritici. I nema sumnje da kritika nosi najviše odgovornosti za ovo naše literarno vegetiranje. Upravo nepostojanje kritike.”<sup>36</sup> Izražavao je britak kritički odnos prema tadašnjoj inteligenciji i društvenom i intelektualnom životu, te tvrdi kako je “to jedna vrlo zanimljiva generacija, koja je po krčmama uživala u razderanim krpama jedne prošlosti koju je vihor novog događanja raznosio bez traga ali koju oni nisu potpuno razumijevali. Ta generacija nepovezana izvjesnim zajedničkim društvenim, političkim, kulturnim zanosom nestala je sa našeg društvenog, političkog i kulturnog horizonta ne ostavivši nikakve trajne vrijednosti”.<sup>37</sup> O Krupićevoj “oštroj” kritičkoj ocjeni prilika bosanskohercegovačkog društva njegovog vremena pisao je i Edhem Muftić, koji ju je ocijenio kao “dobronamjernu i opravdanu”.<sup>38</sup>

O povijesnom značaju Krupića kao lijevo orijentisanog intelektualca i filozofa svjedoči i uloga koju je imao u tzv. “Sukobu na književnoj ljevici” u periodu prije II svjetskog rata. Filipović uočava da je nekoliko bitnih faktora i okolnosti potrebno uzeti u obzir pri ocjenjivanju njegove uloge u tom sukobu – poput činjenica da je Krupić u političkom smislu bio komunist, u filozofskom marksist (u mjeri u kojoj je marksizam tog vremena bio poznata i razvijena filozofija), da je posjedovao veliku snagu individualnog talenta koji je omogućio da zadrži i očuva samosvojnost, kao i da je u sukob ušao s ulogom da u jednom trenutku preuzme ulogu “arbitra”, a ne kao aktivni učesnik.<sup>39</sup> Također, Filipović upozorava na paradoksalnu situaciju u kojoj se našao s obzirom na to da je zbog političkih razloga morao biti na strani onih s kojima se, kada je

<sup>36</sup> Safet Krupić, “Mi danas”, u: *Progresivna misao u BiH 1918–1941. Književno kritički i estetički radovi*, Vojislav Maksimović, Franc Cengle, Arif Tanović (Sarajevo: Svjetlost, 1983), 517.

<sup>37</sup> Safet Krupić, “Današnjica i mi”, 5.

<sup>38</sup> Edhem Muftić, *Bošnjačka ljevica (Socijalna i nacionalna misao 1918.-1945.)* (Sarajevo: DES, 2002), 43.

<sup>39</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 144–145.

riječ o pitanjima umjetnosti, nije slagao.<sup>40</sup> Premda Krupićev angažman u “sukobu” nije dovoljno istražen, on je ostao zapamćen i zabilježen od strane onih koji su u njemu uzeli aktivno učešće, te se na temelju njihovih svjedočanstava, smatra Filipović, ne može reći da je Krupićeva uloga bila beznačajna, a može se reći i da je on u njemu učestvovao implicitno, putem radova koje je pisao, a koji su oblikovali stanje svijesti u kojem je živio i doprinosili izgradnji i učvršćivanju pozicija koje su direktno bile uključene u spor.<sup>41</sup>

Filipović smatra da je Krupić bio izuzetan mladi intelektualac kojeg je odlikovala i velika upućenost u filozofske ideje i djela, kao i lični talent da ozbiljnim filozofskim pitanjima pristupi s adekvatnom jasnoćom, razumijevanjem i bez pojednostavljivanja.<sup>42</sup> Ipak, on konstatira da “u mnogim kasnijim interpretacijama i analizama Krupić je, na žalost, ostao samo velika, ali neispunjena i neostvorena nada.”<sup>43</sup> Iako sam Krupić nije isticao svoj deklarirani ljevičarski identitet u partijskom smislu, njegova misao sadržavala je ključne elemente koji su inspirirali i oblikovali tadašnje lijevo orijentisane intelektualce, naročito one koji su nastojali pomiriti vjersku etiku s principima društvene pravde i kritičkog promišljanja. Krupić je insistirao na **društvenoj odgovornosti pojedinca i zajednice**, značaju **obrazovanja i moralne samosvijesti**, što su vrijednosti koje dijele mnoge progresivne ljevičarske ideje. Konkretnije, a prema riječima Muftića, on je iskazivao svoj kritički angažman ne samo prema prošlosti već i prema onome što je tada činilo aktuelnu društvenu stvarnost.<sup>44</sup>

Platforma za istinski kritički pristup tadašnjoj društvenoj stvarnosti bio je *Putokaz – list za društvena i književna pitanja*, glasilo ljevičarske muslimanske inteligencije krajem tridesetih godina 20. vijeka u

---

<sup>40</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 150–151.

<sup>41</sup> Isto, 152–153.

<sup>42</sup> Isto, 112.

<sup>43</sup> Isto, 128.

<sup>44</sup> Muftić, *Bošnjačka ljevica*, 133.

Zagrebu. Nacionalno pitanje, društveno stanje tadašnjih muslimana, nacionalna ideologija, književnost i društveni i politički položaj muslimana činili su tematski spektar *Putokaza*. Ovaj list, kako akcentira Filandra, i intelektualni je projekt zbog toga što u tom historijskom periodu ideja komunizma u tadašnjim širim muslimanskim slojevima nije imala adekvatno uporište, iako su postojale potrebe za socijalnom pravdom i jednakosti, ali je u suštinskom smislu ova ideja bila svojstvena samo malobrojnim intelektualcima, te je *Putokaz* bio društveni, politički i intelektualni nacrt svjestan vlastitih potreba i mogućnosti i, prema njegovim nosiocima, nužnosti da preraste u pokret obespravljenih narodnih slojeva.<sup>45</sup>

Prema Filandri, Krupićeva ocjena u svojoj osnovi jeste tačna i odnosi se na činovničku i malograđansku svijest prvih evropski obrazovanih Bošnjaka.<sup>46</sup> Za Krupića, “u čitavom tom periodu od 1918. do 1930. ima nečeg mutnog, nejasnog i ko u snu zakovitlanog u čitavom našem životu. Krčme, kreštavi glas ispijenih pjevačica, miris alkohola, plač žena koje pijani muževi tuku ko pobješnjele zvjeri, onda ona naša jadna politika i agitacija, one grupe naših seljaka koji se skrušeno vuku iza kakovog korteša ili stoje po onim našim ‘placevima’ pred krčmom gdje pijani politikant u alkoholnom bunilu brblja gluposti kojih nije ni sam svjestan, pa naša inteligencija koja sva zakukuljena ne gleda dalje od praga svoga stana, sve to govori o jednoj stvarnosti koja se u prelomu događanja još nije snašla”.<sup>47</sup> Međutim, Filandra se ne slaže s Krupićem, koji uzrok takvog stanja nalazi u begovatima, odnosno njihovom društvenom uređenju, i tvrdi da se uzrok takvog stanja nalazi u zamršenom političkom položaju tadašnjih muslimana, u njihovoj obespravljenosti i šikaniranosti od državnog režima, te da je Krupić ‘stvarnost’ posmatrao filozofski, metafizički, a ne zbiljski politički.<sup>48</sup>

<sup>45</sup> Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću* (Sarajevo: Izdavačko preduzeće “Sejtarija”, 1998), 142.

<sup>46</sup> Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, 144.

<sup>47</sup> Safet Krupić, “Današnjica i mi”, 5–6.

<sup>48</sup> Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, 145.

## Mrak fašizma – historijski kontekst smrti Safeta Krupića

Koncentracioni logor Jasenovac, koji je djelovao od augusta 1941. do aprila 1945. godine u tadašnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH), bio je jedan od najsurovijih logora u okupiranoj Evropi za vrijeme Drugog svjetskog rata. Sve one koji su deportovani u Jasenovac put je vodio prema jednom od šest mučilišta u kojima je većina ostavila svoje živote. Najveći i najgori od svih ustaških logora bio je Logor III – Ciglana, u kojem je pogubljen i Safet Krupić. Prema pisanjima Mirka Peršena, Logor III – Ciglana u pravom smislu bio je tvornica smrti i može se s grozotoma i velikim brojem ubijenih muškaraca, žena i djece uporediti s najvećim logorima u nacističkoj Njemačkoj. Tako je postao simbol za sve strahote koje su ustaše vršile u toku svoje četverogodišnje vladavine.<sup>49</sup> Sistem koncentracionih logora Jasenovac bio je najveći logor smrti u okupiranoj Evropi za vrijeme Drugoga svjetskog rata, koji je sve vrijeme svog postojanja djelovao bez sudjelovanja njemačko-nacističke vojske i njenih policijskih snaga.<sup>50</sup> Jasenovac je bio višenamjenski logor. Ustaškim je vlastima djelimično služio kao sabirni, kažnjenički i radni logor, povremeno i kao tranzitni i zarobljenički logor, ali po njegovoj osnovnoj funkciji i učinku sve vrijeme i prvenstveno bio je centralni logor smrti za cijelu NDH. Od oko 150.000 ljudi koji su za vrijeme postojanja jasenovačkih logora u njih ušli u velikoj većini iz njih živi nisu izašli. Ubijeno je ili je umrlo od mučenja, bolesti i gladi oko 90.000<sup>51</sup> zatočenika.<sup>52</sup> Od ukupnog broja jasenovačkih žrtava najviše je žrtava srpske nacionalnosti 47.627.<sup>53</sup> Kada govorimo o muslimanskim žrtvama, prema podacima Javne ustanove Spomen-područje

<sup>49</sup> Mirko Peršen, *Ustaški logori* (Zagreb: Stvarnost, 1966), 87.

<sup>50</sup> Slavko Goldstein, Ivo Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto* (Zagreb: Novi Liber, 2011), 24.

<sup>51</sup> Prema dosadašnjim istraživanjima Javne ustanove Spomen-područje Jasenovac, prikupljeni su podaci (prezime, ime, ime oca, općina rođenja, mjesto rođenja, godina rođenja, etnička pripadnost) za 83.145 žrtava. "Poimenički popis žrtava", Spomen-područje Jasenovac (pristup ostvaren: 28. aprila 2025, <https://www.jusp-jasenovac.hr/default.aspx?sid=6284>).

<sup>52</sup> Slavko Goldstein, Ivo Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, 24.

<sup>53</sup> "Poimenički popis žrtava", Spomen-područje Jasenovac (pristup ostvaren: 28. aprila 2025, <https://www.jusp-jasenovac.hr/default.aspx?sid=6284>).

Jasenovac, ukupno je stradalo 1.128 Muslimana<sup>54</sup> (897 muškaraca, 172 žene i 52 djece do četrnaest godina starosti).<sup>55</sup> Većina ovih žrtava bili su pripadnici ili simpatizeri narodnooslobodilačkog pokreta. Drugim riječima, Jasenovac, pored svog značenja kao geografski toponim,<sup>56</sup> ima i jasno simboličko značenje: postao je pojmom ustaškog genocidnog zločina i političkog terora, sistematski provedenog u jasenovačkim logorima, ali i u nizu drugih ustaških logora. U širem smislu pojam Jasenovac ponekad se primjenjuje i na cjelokupan ustaški genocidni zločin počinjen za vrijeme NDH.<sup>57</sup>

Ante Pavelić, vođa ustaškog pokreta, bio je ključna figura u stvaranju NDH. Ustaški pokret, osnovan 1929. godine, djelovao je u emigraciji, zagovarajući nasilne metode u borbi za Nezavisnu Hrvatsku Državu. Ante Pavelić je uspostavio veze s Mussolinijevom Italijom i Hitlerovom Njemačkom, što mu je osiguralo političku i vojnu podršku za njegove ciljeve. Nakon proglašenja NDH Pavelić je preuzeo vodstvo nove države, uspostavljajući totalitarni režim temeljen na fašističkim načelima. Ova politika bila je temeljena na rasnim zakonima sličnim onima u nacističkoj Njemačkoj. Ustaška policija i paravojne jedinice provodile su ovu fašističku politiku masovnim hapšenjima, različitim oblicima tortura i egzekucije. Prema riječima Slavka Goldsteina, fašizam je uvijek bio samo totalitaran, te pod njegovim okriljem nikada nije bilo demokratskih komponenata niti antitotalitarnih ideja. Totalitarizam prisile i represije u fašizmu demonstiran je u najeklatantnijem obliku i često je začinjen politički mo-

<sup>54</sup> U radu koristimo termin Musliman, što je bio naziv za Bošnjake u periodu 1941–1945. i 1971–1993.

<sup>55</sup> “Poimenički popis žrtava”, Spomen-područje Jasenovac (pristup ostvaren: 28. aprila 2025, <https://www.jusp-jasenovac.hr/default.aspx?sid=6284>).

<sup>56</sup> Jasenovac, naselje i općinsko središte 10 km jugozapadno od Novske; 525 st. (2021). Leži na 94 m apsolutne visine, uz lijevu obalu Save, nedaleko od utoka Une u Savu. Jasenovac, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 2013–2025. (pristup ostvaren: 28. aprila 2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/jasenovac>).

<sup>57</sup> Slavko Goldstein, Ivo Goldstein, Jasenovac. *Tragika, mitomanija, istina* (Zagreb: Fraktura, 2016), 129.

tiviranim zločinima.<sup>58</sup> Prema Hannah Arendt, totalitarizam nije samo represivni sistem vlasti, nego, za razliku od klasičnih diktatura i autoritarizama, totalitarni režimi nastoje ne samo kontrolirati društvo već i potpuno transformirati ljudsku prirodu<sup>59</sup>. U tom smislu totalitarizam je pokušaj da se kontrolira ljudski život izvana i iznutra. Arendt je uvijek upozoravala da totalitarizam nije historijska anomalija, već potencijalno uvijek prisutna prijetnja, posebno u uslovima kada se narodi osjećaju dezorijentirano, napušteno i obespravljeno. Otuda njena analiza ostaje relevantna i danas, u vremenima kada populizam, manipulacija istinom i sistemska erozija institucija dobijaju novi zamah. Zbog toga, zajedno sa svim drugim logorima smrti, i Jasenovac ostaje trajna opomena na brutalnost totalitarnih režima i na višestruke žrtve koje su trpjele zbog svojih identiteta, bilo etničkog, vjerskog ili političkog, čime je fašizam ispisivao sramno svjedočanstvo o sebi i svom postojanju.

Ubistva ljevičara kao što je bilo ubistvo Safeta Krupića unutar tog sistema nasilja ilustriraju koliko su ideološke razlike bile korištene kao opravdanje za sistemsku represiju. Kako je već naglašeno, NDH je bila izrazito fašistička i ultranacionalistička tvorevina, gdje su ljevičari, naročito komunisti, predstavljali najveću prijetnju ustaškom režimu jer su zagovarali društveni poredak zasnovan na jednakosti, suživotu naroda i borbi protiv fašizma.<sup>60</sup> Drugim riječima, u okviru šireg cilja eliminacije svih onih koje je NDH smatrala neprijateljima – bilo da se radi o etničkim ili vjerskim skupinama, među žrtvama su se našle i osobe povezane s ljevičarskim ideologijama. Mnogi ljevičari i komunisti su hapšeni već tokom prvih mjeseci uspostave NDH. Neki su odmah pogubljeni, dok su mnogi odvedeni u Jasenovac, koji je brzo postao simbol terora, nečovječnosti i brutalnih ubijanja. U logoru su zatvorenici bili podvrgnuti nepojmljivom nasilju, mučenjima, prinudnom radu i masovnim likvida-

---

<sup>58</sup> Slavko Goldstein, Ivo Goldstein, *Jasenovac tragika, mitomanija, istina*, 137.

<sup>59</sup> Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Beograd: Feministička izdavačka kuća, 1998), 466.

<sup>60</sup> Radovan Trivunčić, *Spomen-područje Jasenovac* (Zagreb: Spomen-područje Jasenovac, 1975), 50.

cijama. Politički zatvorenici, naročito oni s jasnim ideološkim profilom, komunisti, članovi partizanskih porodica, antifašisti iz redova hrvatske i bosanskohercegovačke ljevice, tretirani su s posebnom brutalnošću.

Mnogi od tih ljudi, angažirani u antifašističkim organizacijama i partizanskom pokretu, bili su aktivno suprotstavljeni režimu te su zbog svojih političkih uvjerenja i aktivnosti odmah na početku i bili označeni kao neprijatelji i prijetnja ovom totalitarnom režimu. U međuratnom periodu Krupić se isticao kao borac protiv fašizma, eksploatacije i političke represije. Njegove javne istupe karakterisala je kritika tadašnjeg režima, ali i poziv na emancipaciju muslimanskog stanovništva kroz obrazovanje, politički angažman i saradnju s drugim progresivnim društvenim snagama – uključujući radnički pokret i komuniste. Njegovo političko djelovanje i intelektualni angažman bili su dovoljni da ga ustaške vlasti percipiraju kao opasnog protivnika.

Na temelju pregleda postojećih izvora koji svjedoče o Krupićevoj smrti, Filipović tvrdi da je najvjerovatnije Krupić prepoznat u kafani, a uhapšen je od ustaše Zubića u Državnoj bolnici u Banjoj Luci, gdje se nakon liječenja u Sanatoriju u Irigu liječio od teške tuberkuloze pluća. Krupić je odmah po nalogu Dide Kvaternika odveden u Zagreb, u sjedište UNS-e na Trgu N., sadašnjem Trgu žrtava fašizma, što se najvjerovatnije desilo 9. 6. 1942. godine.<sup>61</sup> Nadalje, kada je u pitanju smrt Safeta Krupića, Muhamed Filipović navodi potresno i dokumentirano svjedočenje dr. Nikole Nikolića u njegovom rukopisu pod naslovom “Umorstvo profesora Safeta Krupića”, u kojem je zabilježio: “Za Safeta Krupića, muslimana iz Bosne, govorilo se da je jedan od najobrazovanijih Bosanaca. Pametan čovjek i vrlo kulturni intelektualac. Pored tih odlika bio je i čovjek naprednih ideja. Demokrat, pobornik ekonomskog oslobođenja naših radničkih i seljačkih slojeva. Naša ga je inteligencija cijenila, a narodne mase gledale su u njemu pobornika svojih prava i svoje slobode. Za ustaše on je bio komunist, opasan čovjek, koji

<sup>61</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 165–166.

je vršio veliki uticaj ne samo na muslimansku bosansku inteligenciju i mladež, nego i na muslimanske radnike i seljake. Ustaše su u tome vrlo osjetljivi, a osobito su bili osjetljivi njihovi gospodari, fašistički njemački razbojnici, koji su željeli bosanske muslimane upregnuti u krvavu mašinu masovnog istrebljivanja naših naroda”.<sup>62</sup> U svojim kasnijim izjavama i pisanjima Nikolić nije ništa izmijenio kada je u pitanju smrt Safeta Krupića, kao ni u činjenici da je Safet Krupić ubijen najvjerovatnije na drugi dan Bajrama u jesen 1942. godine, tačnije 12. 10. 1942. godine prema tadašnjem kalendaru, što se, prema Muhamedu Filipoviću, može smatrati najpribližnijim datumom Krupićeve smrti.<sup>63</sup>

Njegova smrt u Jasenovcu simbolizira sudbinu i bošnjačkih intelektualaca koji su odbili da se svrstaju uz fašističke ideologije i koji su za to platili najvišu cijenu. Krupićevo stradanje ilustrira i važnu, ali često potisnutu dimenziju Jasenovca, kako je ranije naglašeno, da je logor Jasenovac služio kao sredstvo za brutalnu eliminaciju svih koji su mogli predstavljati prijetnju ili otpor totalitarnom režimu, neovisno o njihovoj etničkoj ili vjerskoj pripadnosti. Danas, u vremenu kada se sve češće relativizira zločinački karakter NDH, a vraćaju i obnavljaju ustaške ideje, sjećanje na ljevičare poput Safeta Krupića, stradalog u Jasenovcu, ima posebnu etičku i političku težinu.

U kontekstu tragične sudbine Safeta Krupića sukob pojedinca i totalitarne vlasti nikada nije zasnovan na racionalnom suprotstavljanju argumenata, jer je krivica izmišljena, niti mu je cilj da utvrdi istinu, jer vlast traži samo poslušnost i krivnju. “Protivnici sa desnice morali su Krupića da ubiju da bi ga pobijedili, da bi mu se kako tako osvetili za sve brojne poraze i debakle njihovih ideja koje im je on priredio. Budući da ga nisu mogli nikako i nikada moralno, politički ili intelektualno da nadvladaju i pobijede, čak ni u onoj posljednjoj njegovoj noći, kada su ga vodili na krvavi zločinački pir, morali su da ga fizički unište.”<sup>64</sup>

---

<sup>62</sup> Filipović, *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar*, 178.

<sup>63</sup> Isto, 181.

<sup>64</sup> Isto, 10.

Razvojna dinamika ovakvog sukoba poprima odlike ‘negativne dramaturgije zločina’ jer je sve podređeno već unaprijed zacrtanom cilju, “pa je žrtva krvavija ukoliko je odstojanje od njegovog ispunjenja veće”.<sup>65</sup> Sukob uz to stalno gubi ravnotežu jer se optužbe proizvoljno umnožavaju, dok optuženi uporno ostaje vezan za svoju istinu prateći tragični put žrtve. U ovakvoj pervertiranoj predstavi Solženjicin vidi simboličku sliku totalitarnog sistema u kome fikcija dobija attribute vrhunske istine, a lažne vrijednosti te i sama laž izdižu se na pijedestal.

S tim u vezi svi logori i politički zatvori koji su u povijesti zabilježeni predstavljaju, adornoški kazano, jedan univerzalan obrazac, a to je gnjev prema slabima. Ovaj obrazac, prema Adornu, usmjerava se prije svega na one koji se smatraju društveno slabim i – s pravom ili bez nje – sretnim.<sup>66</sup> Međutim, ukoliko se barbarstvo krije u samom principu civilizacije, onda ima nešto očajničko u pokušaju pobune protiv njega. Sociološki gledano, Adorno smatra da ukoliko nastojimo sprečavati povratak logora smrti, koncentracionih logora, onda taj pokušaj mora biti u sjenci spomenute svijesti o očaju. Ipak, on kaže da je pokušaj sprečavanja njihovog ponavljanja nužan i važan pokušaj, iako temeljne strukture društava i danas ne mogu garantovati svijet kakav priželjkujemo. S obzirom da se danas raspolaže krajnje ograničenim mogućnostima za izmjenu objektivnih, društvenih i političkih uslova iz kojih proizlaze ovakvi događaji, težnja da se nešto učini “kako se ne bi nikada ponovilo” mora biti gurnuta na subjektivnu stranu.<sup>67</sup> Adorno ovdje prvenstveno misli na psihologiju ljudi koji takva zla čine. On ne vjeruje da bi tu pomogao apel da se treba okrenuti pravim i vječitim vrijednostima, na koje bi slegli ramena upravo oni koji su skloni činiti nedjela.

Nadalje, Adorno ne vjeruje da bi od velike pomoći bilo prosvjeđivanje o tome koja pozitivna svojstva krase progonjene manjine. Adorno

<sup>65</sup> Aleksandar Solženjicin, *Arhipelag Gulag* (Beograd: Rad, 1998), 20.

<sup>66</sup> Theodor W. Adorno, “Vaspitanje posle Aušvica”, u: Treći Program (Beograd: Treći program, 2005), 245.

<sup>67</sup> Adorno, “Vaspitanje posle Aušvica”, 246.

insistirala da korijene toga što se dogodilo treba tražiti u progoniteljima, a ne u žrtvama koje su ubijene, mučene i ponižavane, jer ubijeni nisu krivi, ni u kakvom sofističkom i karikiranom smislu u kojem neki i danas nastoje tu krivicu iskonstruirati. Krivi su samo oni koji su na žrtvama ispoljili bešćutnu mržnju i gnjev.<sup>68</sup> Stradanje Safeta Krupića u logoru Jasenovac nije bilo slučajno, već simptomatično – kao intelektualac, pedagog i borac za kulturni i politički opstanak tadašnje muslimanske zajednice, Krupić je predstavljao sve ono što je ustaškom režimu bilo neprihvatljivo: slobodoumnost, obrazovanje i zalaganje za društvenu pravедnost. Njegovo ubistvo dio je šireg pokušaja brisanja tragova jedne moguće drugačije, humane i napredne Bosne i Hercegovine, čemu i danas svjedočimo.

### **Safet Krupić danas: između marginalizacije i potrebe za reafirmacijom njegovih promišljanja**

Mnogi Bošnjaci i Bošnjakinje stradali su u Jasenovcu – među njima i intelektualci, profesori, umjetnici, sindikalni aktivisti i obični radnici koji su svojim angažmanom stali na stranu borbe za društvenu pravdu i borbu protiv fašizma. Njihova sudbina nerijetko je izostavljena iz šireg promišljanja o Jasenovcu, iako upravo njihova žrtva pokazuje da je Jasenovac bilo mjesto obračuna s cijelim spektrom društveno-političkih oponenata ustaškoj državi. Za ustaški režim uništenje ljevičara nije bilo samo čin represije, već i dio šireg ideološkog projekta eliminacije svega što je moglo biti osnova za otpor. U tom smislu Jasenovac je bio logor smrti, ali i prostor u kojem se vodio ideološki rat protiv svakog pokušaja društvene, kulturne i političke emancipacije i otpora prema fašizmu, čime je postao simbol brutalne eliminacije ne samo fizičkih tijela već i ideja koje su prijetile totalitarnom poretku.

Zato je marginalizacija važnih pojedinaca iz prošlosti kao što je Safet Krupić nije slučajna, već je često sistematska i simptomatična i

---

<sup>68</sup> Adorno, "Vaspitanje posle Aušvica", 246.

predstavlja odraz dubljih i ozbiljnijih problema u društvu, prije svega u odnosu društva prema vlastitoj historiji i znanju. U bosansko-hercegovačkom kontekstu, gdje su politike pamćenja usko vezane za dnevno-političke i lukrativne interese, zaborav pojedinaca i pojedinki koji su djelovali izvan rigidnih ideoloških i identitetskih matrica postaje gotovo pravilo. Zaborav je i posljedica slabe institucionalne brige o kulturnoj memoriji – nedostatku arhiva, izdavačkih inicijativa, medijske pažnje i obrazovnih sadržaja koji bi njegovali sjećanje na one koji su oblikovali duhovnu i intelektualnu kičmu jednog naroda. Kada država i društvo ne ulažu u očuvanje i reinterpretaciju vlastitog kulturnog naslijeđa, otvara se prostor da to naslijeđe jednostavno nestane. No, zaborav je i čin društvenog samoponištenja. Odbacivanjem onih koji su mislili, pisali i djelovali s integritetom odbacujemo i mogućnost da iz prošlosti crpimo snagu za etički orijentisanu budućnost. Zaborav takvih pojedinaca stvara vakuum koji se lako ispunjava mitovima, manipulacijom i banalnošću. U tom smislu borba protiv zaborava nije samo čin poštovanja prošlosti, nego i borba za društvo koje se ne odriče vlastite historije. U tom kontekstu šutnja o stradanju Bošnjaka i Bošnjakinja u Jasenovačkom logoru<sup>69</sup> bila bi podrška ubijanju istine. Nihad Halilbegović svojim iscrpnim istraživanjima pronašao je i evidentirao preko 1 520 Bošnjaka i Bošnjakinja koji su mučki ubijeni u Jasenovcu.

Šutnja o stradanjima Bošnjaka i Bošnjakinja u Jasenovcu posljedica je složenog spleta političkih, ideoloških i historiografskih razloga. U dominantnim narativima bivše Jugoslavije, a potom i u nacionalnim interpretacijama nakon njenog raspada, stradanje Bošnjaka i Bošnjakinja često je potisnuto između srpskog i hrvatskog memorijalnog diskursa, koji su Jasenovački logor pretvorili u simbol međusobnog optuživanja. Bošnjaci i Bošnjakinje, žrtve i svjedoci logorskog sistema, ostali su na margini jer njihovo stradanje nije služilo nacionalnim mitovima i

<sup>69</sup> Nihad Halilbegović, *Bošnjaci u Jasenovačkom logoru* (Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2006), 7.

nacionalnim politikama niti je ikada bilo integrisano u kolektivne politike sjećanja. Uz to, nedostatak institucionalne i naučne artikulacije ovakve kulture sjećanja, kao i politička instrumentalizacija prošlosti u Bosni i Hercegovini i regiji doprinijeli su trajnom prešućivanju mjesta bošnjačkog naroda u jasenovačkoj tragediji. Takvo brisanje ne odražava samo nepravdu prema žrtvama, već i širu nesposobnost društava da priznaju složenost vlastite historije i patnje drugih.

S druge strane, vrlo je važno naglasiti, kako ističe Edhem Muftić, svako svođenje složenog povijesno-nacionalnog i kulturnog identiteta Bošnjaka na samo jedan njegov aspekt nosi sa sobom problematične implikacije i najčešće vodi do iskrivljavanja povijesti. Takav pristup postaje sredstvo manipulacije u okviru realne politike, koja cijelu složenost nacionalnog identiteta podređuje i koristi u svrhe određenih partikularnih nacionalnih interesa”.<sup>70</sup> Ova tvrdnja Edhema Muftića upozorava na opasnost pojednostavljivanja i redukovanja bošnjačkog identiteta samo na jednu njegovu dimenziju – bilo vjersku, jezičku, etničku ili političku. Kada se tako kompleksan identitet svede na jednu jedinu crtu, gubi se njegova stvarna historijska dubina i raznolikost. Takvo pojednostavljanje ne samo da dovodi do iskrivljavanja prošlosti već otvara prostor da se identitet koristi kao sredstvo političke manipulacije – gdje se cijela zajednica podvodi pod uske interese određene političke ili nacionalne grupe. Umjesto da se identitet sagledava u svojoj punini i otvorenosti, on biva instrumentaliziran za potrebe trenutnih ideoloških ili političkih ciljeva.

U današnjim društveno-političkim okolnostima Bosne i Hercegovine, obilježenim dubokim ideološkim fragmentacijama i deficitom progresivnog mišljenja, intelektualno naslijeđe Safeta Krupića ostaje marginalizirano, gotovo nepostojeće u širem javnom i akademskom diskursu. Krupić, kao istaknuti intelektualac, pedagog, publicist i aktivni učesnik u kulturnom i političkom životu prve polovine 20. stoljeća, svojim je

---

<sup>70</sup> Muftić, *Bošnjačka ljevica*, 7.

djelovanjem utemeljio važan kritički okvir koji se može smatrati relevantnim i za današnja promišljanja ljevičarskog spektra u Bosni i Hercegovini, posebno onih koja teže reafirmaciji i ozbiljnom promicanju socijalne pravde, obrazovanja, kulturnog razvoja i antifašističkih vrijednosti. Međutim, bez obzira na određenu potencijalnu idejnu bliskost i u kontekstu današnjih kretanja u našem društvu, Krupićevo djelo ostaje potisnuto, izvan institucionalne memorije i bez sistematske analize u savremenim naučnim i obrazovnim kontekstima. Njegova izričita kritika političkog oportunizma i kulturne zatvorenosti – što je činilo suštinu njegovog javnog angažmana – danas bi mogla poslužiti kao važan okvir za intelektualni korektiv društvu koje je zarobljeno u oportunističkoj kulturi i historijskim revizionizmima. U tom kontekstu reafirmacija Krupićeve misli nije samo čin simboličke pravde prema jednoj izbrisanoj figuri intelektualne historije Bosne i Hercegovine, već bi se mogao promatrati i kao važan politički i akademski zadatak. S tim u vezi Weilova je smatrala da akademska zajednica ima odgovornost da njeguje svoju ukorijenjenost kroz očuvanje i prenošenje znanja, ali da ima i moralnu obavezu da traži, govori i brani istinu, 'čak i kada je to neprijatno i politički nepopularno'.<sup>71</sup> Smatrala je i insistirala da intelektualni i moralni naponi akademske zajednice moraju biti usmjereni ka univerzalnom dobru, a ne prema uskim i prolaznim interesima moći, politike i ekonomije.

S tim u vezi kultura sjećanja u Bosni i Hercegovini suočava se s brojnim izazovima, uključujući otpor političkih elita, ali i intelektualnih, koje imaju interes u održavanju konflikata, duboko ukorijenjenih stereotipa i neslaganja oko historijskih činjenica. Parafrazirajući Muftića, bošnjački intelektualci ljevičarske orijentacije okupljeni oko časopisa *Putokaz* dosljedno su odbacivali ideje anacionalnog i nadnacionalnog pristupa, što je rezultiralo značajnim teorijskim i kulturnim doprinosima u promišljanju bošnjačkog nacionalnog identiteta. U poređenju

<sup>71</sup> Simone Weil, *The Need for Roots Prelude to a Declaration of Duties towards Mankind* (London & New York: Routledge, 2002), 27.

s bošnjačkom ljevicom koja je djelovala unutar zvaničnih struktura komunističkog pokreta, intelektualci povezani s *Putokazom* razvili su dublje i autonomnije misaone pravce. Ovaj teorijsko-kulturološki potencijal ukazuje na potrebu da se istraživanja o ulozi i emancipatorskim idejama bošnjačke lijeve inteligencije u periodu između dva svjetska rata usmjere upravo na autore koji su objavljivali u *Putokazu*, ali i u drugim relevantnim publikacijama tog vremena<sup>72</sup>.

Intelektualci poput Safeta Krupića, koji su nastojali povezati tradiciju s modernitetom, vjeru s razumom, identitet s univerzalnošću, često ne nalaze mjesto u savremenim konstrukcijama kolektivnog pamćenja jer ne pripadaju “korisnim” narativima. Oni ne potvrđuju crno-bijele slike prošlosti, niti se mogu jednostavno svrstati u kategorije koje dominiraju današnjim javnim diskursom. Njihova složenost postaje prepreka u vremenu i sistemima u kojima se preferiraju pojednostavljene i ideološki podobne verzije historije. U takvim sistemima pamti se ono što je “naše” – ali u uskom, ideološki i etnički isključivom smislu – dok se složeniji identiteti i transverzalne intelektualne figure marginalizuju ili brišu. Safet Krupić, koji se ne uklapa lako ni u sekularno-liberalne ni u rigidno tradicionalističke narative, biva izostavljen upravo zbog te intersekcionalne kompleksnosti koju savremeni bosanskohercegovački narativi teško podnose.

Intelektualno naslijeđe Safeta Krupića važno je sagledati kroz prizmu nekoliko ključnih teorijskih koncepata koji se odnose na kritičko mišljenje, politiku sjećanja i emancipaciju. Jedan od njih je Antonio Gramsci, koji sa svojim konceptom organske intelektualnosti naglašava važnost intelektualaca koji su u direktnoj vezi s društvenim slojevima i čija misao proističe iz stvarnih potreba zajednice.<sup>73</sup> Krupić se može posmatrati upravo kao takav, ‘organski’ intelektualac, čije ideje nisu bile apstraktne, već duboko povezane s historijskim i društvenim kontekstom Bosne i

---

<sup>72</sup> Muftić, *Bošnjačka ljevica*, 13.

<sup>73</sup> Antonio Gramsci, *Intelektualci, kultura, hegemonija* (Novi Sad: Mediterran Publishing, 2018), 28.

Hercegovine. Krupićeva angažiranost i odbacivanje totalitarnih i fašističkih ideologija reflektuju upravo ovu vrstu intelektualne hrabrosti, koja je od ključnog značaja i za savremene ljevičarske politike emancipacije i socijalne pravde. Stoga, oslanjanje na promišljanja Safeta Krupića može pomoći i u sagledavanju odnosa između prošlosti i sadašnjosti, koji je potreban za razvoj autentične i efikasne progresivne politike u Bosni i Hercegovini. Njegove ideje mogu poslužiti kao most između lokalnog i univerzalnog, ali i kao podsjetnik da ljevičarski angažman zahtijeva kontinuiranu refleksiju i hrabrost u suočavanju s društvenim nepravdama, naročito danas.

S druge strane, važno je naglasiti da zaborav pojedinaca iz prošlosti poput Safeta Krupića nije samo rezultat prolaska vremena ili prirodnog procesa zaboravljanja, već je duboko povezan s načinom na koji društvo – i naročito država – upravlja kolektivnim pamćenjem. U Bosni i Hercegovini ovo pitanje dobija dodatnu težinu zbog kompleksnog spoja fragmentirane kulturne i obrazovne politike i slabe institucionalne infrastrukture. U takvom sistemu nema ni volje ni kapaciteta za trajnu valorizaciju ličnosti koje ne donose političke poene. Odsustvo izdavačke politike koja bi se sistemski bavila objavljivanjem sabranih djela važnih intelektualaca i intelektualki dodatno doprinosi njihovom zaboravu.

Tome se pridružuje i obrazovni sistem(i) u Bosni i Hercegovini, koji je, naročito u oblasti društvenih i humanističkih nauka, osiromašen sadržajima koji potiču na kritičko mišljenje i historijsku refleksiju. Udžbenici historije i književnosti često selektivno prikazuju prošlost, bez prostora za kompleksne ličnosti koje bi mogle inspirisati dijalog, dilemu ili reinterpretaciju. Krupić je gotovo sasvim nepoznat u savremenom obrazovanju. Pored strukturalnih uzroka tu je i kulturni obrt današnjeg vremena prema površnosti i tržišnoj logici pamćenja, u kojem se prisustvo sjećanja mjeri “vidljivošću” i “iskoristivošću”. U društvu spektakla i društvenih mreža intelektualna složenost postaje smetnja.

U kontekstu ideje našeg rada postavlja se i pitanje u kojoj se mjeri današnje lijevo orijentirane stranke zaista mogu smatrati ljevičarskim otvara složenu raspravu o krizi identiteta i ideološkoj transformaciji ljevice u postindustrijskom i globaliziranom kontekstu. Tradicionalna ljevica, koja je polazila od ideala socijalne pravde, jednakosti i solidarnosti, u velikoj je mjeri izgubila svoju vezu s radničkom klasom i emancipatorskim politikama. Pod pritiskom neoliberalne hegemonije mnoge su se stranke nominalne ljevice pomjerile prema centru, usvajajući ekonomske politike tržišnog pragmatizma i diskurzivno ublažavajući kritiku kapitalističkih struktura. U tom smislu one često djeluju više kao menadžeri postojećeg sistema nego kao njegovi izazivači. Istovremeno, Bosna i Hercegovina kao postratno društvo suočava se s dubokim strukturalnim nejednakostima, osiromašanjem i gubitkom povjerenja u kolektivne ideale solidarnosti — upravo one vrijednosti koje su nekad činile srž ljevičarskog projekta. Ljevica bi u takvom kontekstu mogla imati presudnu ulogu u obnovi društvenog tkiva, ali za to bi morala ponuditi novu viziju jednakosti koja prevazilazi etnonacionalne okvire i povezuje pitanja socijalne pravde, javnih dobara i radničkih prava. Današnje “ljevice” u BiH, međutim, najčešće ostaju zarobljene između moralne kritike nacionalizma i nemoći da artikuliraju sistemsku alternativu — čime se njihova ljevičarska pozicija svodi na retoričku gestu, a ne na stvarnu političku praksu.

Zato bi se novo polazište za čitanje Safeta Krupića moglo zasnivati na prepoznavanju njegove misli kao anticipacije savremenih dilema o ulozi ljevice u fragmentiranom i moralno dezorijentisanom društvu. Umjesto da se Krupić čita isključivo kroz biografsko-tragičnu prizmu – kao žrtva vlastitog vremena i političkih okolnosti – njegovo djelo može se postaviti u širi okvir refleksije o etici mišljenja i odgovornosti riječi. U tom smislu Krupić nije samo svjedok epohe, već i mislilac koji otvara prostor za razumijevanje odnosa između kulture, identiteta i društvene savjesti, što ga čini aktualnim i u današnjem vremenu postistinskog diskursa i moralnog relativizma.

Drugo moguće polazište jeste čitanje Krupića kroz prizmu kulturnog humanizma i egzistencijalne misli, gdje se njegovo pisanje shvata kao pokušaj da se u razorenom svijetu reafirmiše pojmovi dostojanstva, smisla i čovječnosti. Takav pristup pomjera fokus s ideološkog konteksta njegovog vremena na univerzalnu dimenziju njegove intelektualne borbe: borbe da se sačuva integritet mišljenja i moralna autonomija naspram svake prisile. Time se Krupić pojavljuje ne samo kao historijska figura nego kao mislilac čije se ideje mogu čitati u svjetlu današnjih pitanja o ulozi intelektualca, o granicama kulture i o potrebi da mišljenje ostane prostor otpora dehumanizaciji.

## Zaključak

Safet Krupić je najznačajniji bošnjački filozof prve polovine 20. vijeka,<sup>74</sup> jedan je od najistaknutijih teoretičara i aktivista bošnjačke ljevice tog vremena, čiji su radovi imali značajan utjecaj na oblikovanje ljevičarske misli i političkog djelovanja unutar bošnjačkog konteksta Bosne i Hercegovine. Njegova djela, koja se bave pitanjima identiteta, klasne borbe i emancipacije, predstavljaju ključni doprinos razumijevanju složenih društvenih i političkih procesa u tadašnjoj državi. Njegove analize ukazuju na to kako su ekonomska nepravda i socijalna isključenost neraskidivo povezane s nacionalnim pitanjima, te kako bez rješavanja ekonomskih, kulturnih i obrazovnih problema ne može doći do stvarnog oslobađanja društva.

Kako bismo i dalje nastojali upozoravati te razvijati razgovore o kritičkom intelektualnom angažmanu i kritičkoj umjetnosti i njenoj poetici otpora prema totalitarnim ideologijama, primjer Safeta Krupića, iako nepoznat široj javnosti, također može pomoći da se promišljanja o položaju pojedinca u totalitarnim društvima postave u savremeniji kontekst. U toj svojoj borbi intelektualci koji se nisu povinovali različitim totalitarizmima jesu postigli osnovni uvjet da svoju kritičku svijest ugrade u

<sup>74</sup> Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, 143.

svoju umjetnost i nauku. Njihova intelektualna angažiranost, socijalna i kulturna osjetljivost, njihova kritička umjetnost ustajala je protiv svake vrste diletantizma, mediokritetstva, jednoumlja, vulgarnosti, barbarstva i ubijanja. Nezadovoljstvo povijesnim zbivanjima pretvorilo se u inat, u estetiku izazova lošem ukusu i pobunu protiv totalitarnog nasilja povijesti, braneći principe individualnosti i lične slobode svakog pojedinca.

Intelektualci poput Safeta Krupića, iako zaboravljeni, često su bili nosioci progresivnih ideja, branioci univerzalnih vrijednosti. Njihovo djelovanje nadilazi vlastiti historijski trenutak – ostaje kao intelektualna i moralna baština koja treba služiti kao temelj za promišljanje savremenih tokova i izazova bosanskohercegovačkog društva.

Zaborav takvih ličnosti često ide ruku pod ruku s društvenim amnezijama koje pogoduju reprodukciji neznanja, populizma i ideoloških manipulacija. Kultura sjećanja, nasuprot tome, potiče refleksiju, dijalog i stvaranje zajedničkog simboličkog prostora, što je naročito važno u društvu koje još uvijek nosi rane konflikta i u kojem je narativna fragmentacija prisutna. U konačnici, kultura sjećanja na zaboravljene intelektualce i intelektualke iz Bosne i Hercegovine nije samo čin pamćenja, već i politički i etički čin, izraz volje da se znanje, dijalog i sloboda misli trajno pozicioniraju kao temelji društvenog života.

Marginalizacija te zaborav kao njena rezultanta u kontekstu života i djela Safeta Krupića značili bi gubitak jednog dragocjenog sloja kolektivnog pamćenja – sloja koji svjedoči o postojanju misleće, kulturno utemeljene i etički odgovorne bošnjačke i bosanskohercegovačke intelektualne elite. Stoga, podsjećanjem na njegove tekstove, društveni i intelektualni angažman otvaramo prostor za ponovno promišljanje važnih pitanja: kako se može živjeti religijski identitet u sekularnom društvu, kako povezivati tradiciju s modernitetom, te na koji način graditi kulturu dijaloga i samorefleksije. Krupićeva smirenost, dubina i odsustvo retoričkog ekstremizma upravo su vrijednosti koje i danas mogu poslužiti kao orijentir. Na kraju, marginalizacija ljudi iz prošlosti poput Safeta Krupića ima i

ozbiljne etičke implikacije: zapostavljajući sjećanje na njih, zapostavljamo i mogućnosti koje su nam ostavili – mogućnosti mišljenja koje ne robuje dogmi, vjere koja nije zatvorena i identiteta koji ne isključuje.

## IZVORI I LITERATURA

### IZVORI

#### Štampa

- Safet Krupić, “Današnjica i mi”, u: *Putokaz – list za društvena i književna pitanja I*, br. 1 (1937).

### LITERATURA

#### Knjige

- Arendt, Hannah, *Izvori totalitarizma*. Beograd: Feministička izdavačka kuća, 1998.
- Brentano, Franz. *Psychology from an Empirical Standpoint*. London: Routledge, 1995.
- Chalmers, Alan F. *What is this thing called Science?*, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc., 1999.
- Filandra, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće “Sejtarija”, 1998.
- Filipović, Muhamed. *Safet Krupić – Marksistički filozof, kritičar i estetičar (život, revolucionarni rad i djelo)*. Sarajevo: IGRO Veselin Masleša, 1986.
- Goldstein, Slavko i Goldstein, Ivo. *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*. Zagreb: Novi Liber, 2011.
- Goldstein, Slavko i Goldstein, Ivo. *Jasenovac. Tragika, mitomanija, istina*. Zagreb: Fraktura, 2016.
- Gramsci, Antonio. *Intelektualci, kultura, hegemonija*. Novi Sad: Mediterranean Publishing, 2018.

- Hajdeger, Martin. *Bitak i vreme*. Beograd: Službeni glasnik, 2007.
- Halilbegović, Nihad. *Bošnjaci u Jasenovačkom logoru*. Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2006.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Osnovne crte filozofije prava: s Hege-  
lovim vlastoručnim marginama u njegovu priručnom primjerku filozo-  
fije prava*. Sarajevo: Veselin Masleša – Svjetlost, 1989.
- Husserl, Edmund. *Ideje za čistu fenomenologiju i fenomenologijsku fi-  
lozofiju*. Naklada Breza, 2007.
- Lasić, Stanko. *Sukob na književnoj ljevici 1928–1952*. Zagreb: Liber,  
1970.
- Lukač, Derđ. *Povijest i klasna svijest*. Beograd: Nolit, 1980.
- Muftić, Edhem. *Bošnjačka ljevica (Socijalna i nacionalna misao 1918.–  
1945.)*. Sarajevo: DES, 2002.
- Peršen, Mirko. *Ustaški logori*. Zagreb: Stvarnost, 1966.
- Solženjicin, Aleksandar. *Arhipelag Gulag*. Beograd: Rad, 1998.
- Trivunčić, Radovan. *Spomen-područje Jasenovac*. Zagreb: Spomen-po-  
dručje Jasenovac, 1975.
- Weil, Simone. *The Need for Roots Prelude to a Declaration of Duties  
towards Mankind*. London & New York: Routledge, 2002.

## Članci

- Adorno, Theodor W. “Vaspitanje posle Aušvica”. u: Treći Program, Be-  
ograd: Treći program, 2005.
- Krupić, Safet. “Problem umjetničke kritike”. u: *Progresivna misao u  
BiH 1918–1941. Književno kritički i estetički radovi*, ur. Vojislav Mak-  
simović, Franc Cengle, Arif Tanović, Sarajevo: Svjetlost, 1983.
- Krupić, Safet. “Problem umjetnosti”. u: *Progresivna misao u BiH 1918–  
1941. Književno kritički i estetički radovi*, ur. Vojislav Maksimović,  
Franc Cengle, Arif Tanović, Sarajevo: Svjetlost, 1983.

- Krupić, Safet. “Andre Gide”. u: *Progresivna misao u BiH 1918–1941. Književno kritički i estetički radovi*, ur. Vojislav Maksimović, Franc Cengle, Arif Tanović, Sarajevo: Svjetlost, 1983.
- Krupić, Safet. “Mi danas”. u: *Progresivna misao u BiH 1918–1941. Književno kritički i estetički radovi*, Vojislav Maksimović, Franc Cengle, Arif Tanović, Sarajevo: Svjetlost, 1983.
- Krupić, Safet. “Filozofija i nauka”. u: *Bošnjaci i moderna*, ur. Šaćir Filandra, Sarajevo: Bosanski kulturni centar, 1996.
- Marx, Karl. “Prilog kritici političke ekonomije (Predgovor)”. u: *Glavni radovi Marxa i Engelsa*, ur. Adolf Dragičević, Vjekoslav Mikecin i Momir Nikić, Zagreb: Stvarnost, 1979.
- Marx, Karl. “Prilog kritici Hegelove filozofije prava”. u: *Rani radovi*, ur. Karl Marx, Friedrich Engels, Zagreb: Naprijed, 1989.

### **Sadržaji s interneta**

- “Poimenički popis žrtava”, Spomen-područje Jasenovac (pristup ostvaren: 28. aprila 2025, <https://www.jusp-jasenovac.hr/default.aspx?sid=6284>).
- “Jasenovac”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 2013.–2025. (pristup ostvaren: 28. aprila 2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/jasenovac>).

## Summary

### **Safet Krupić in a New-Historiographical Reading: A Contribution to the Culture of Memory in Bosnia and Herzegovina**

Safet Krupić was the most significant Bosniak philosopher of the first half of the 20th century, 75 and one of the most prominent theorists and activists of the Bosniak left of that time, whose writings had a substantial impact on shaping leftist thought and political engagement within the Bosniak context of Bosnia and Herzegovina. His works, which address questions of identity, class struggle, and emancipation, represent a key contribution to understanding the complex social and political processes of the former state. His analyses demonstrate how economic injustice and social exclusion are inseparably linked to national questions, and how true liberation of society cannot be achieved without addressing economic, cultural, and educational issues.

In our ongoing efforts to raise awareness and foster discussions about critical intellectual engagement and the poetics of resistance within critical art, the example of Safet Krupić, although largely unknown to the wider public, can also help frame reflections on the position of the individual in totalitarian societies within a more contemporary context. In that struggle, intellectuals who refused to conform to various totalitarianisms fulfilled the essential condition of embedding their critical consciousness into their art and science. Their intellectual engagement, social and cultural sensitivity, and critical art stood against all forms of dilettantism, mediocrity, dogmatism, vulgarity, barbarism, and killing. Their dissatisfaction with historical events was transformed into defiance, into an aesthetic of resistance to bad taste and a rebellion against the totalitarian violence of history, defending the principles of individuality and personal freedom.

Intellectuals like Safet Krupić, though forgotten, were often the bearers of progressive ideas and defenders of universal values. Their work transcends its historical moment—it remains an intellectual and moral legacy that should serve as a foundation for reflecting on contemporary currents and challenges in Bosnian Herzegovinian society. The forgetting of such figures often goes hand in hand with social amnesia, which enables the reproduction of ignorance, populism, and ideological manipulation. The culture of memory, in contrast, encourages reflection, dialogue, and the creation of a shared symbolic space, which is especially important in a society that still bears the wounds of conflict and in which narrative fragmentation is present. Ultimately, the culture of memory for forgotten intellectuals from Bosnia and Herzegovina is not merely an act of remembrance but also a political and ethical act—an expression of the will to permanently establish knowledge, dialogue, and freedom of thought as foundations of social life. Forgetting Safet Krupić would mean the loss of a valuable layer of collective memory, a layer that testifies to the existence of a thoughtful, culturally grounded, and ethically responsible Bosniak and Bosnian Herzegovinian intellectual elite. Therefore, by recalling his texts and his social and intellectual engagement, we open space to rethink important questions: how religious identity can be lived in a secular society, how tradition can relate to modernity, and how to build a culture of dialogue and self-reflection. Krupić's composure, depth, and absence of rhetorical extremism are precisely the values that can still serve as a guide today.

In the end, forgetting people like Safet Krupić also has ethical implications: in forgetting them, we forget the possibilities they left behind—the possibility of thinking free from dogma, of a faith that is not closed, and of an identity that does not exclude.